

VANADUSPENSIONÄRIDE JA INVALIDIIDE TÖÖLE RAKENDAMISE ORGANISATSIOONILISI JA ÕIGUSLIKKE KÜSIMUST

J. M ä l l ,
õigusteaduse kandidaat

1. Vanaduspensionäride ja invaliidide tööjõu kasutamisest ühiskondlikus tootmises

Rahvamajanduse arendamiseks NLKP XXV kongressil püstitatud ülesannete täitmine toimub eelkõige töövõiljakuse tõusu arvel. Kuid selle kõrval on meie ees seisvate ülesannete täitmiseks vaja ära kasutada ka kõik võimalused olemasolevate tööjõuresursside rakendamiseks.

Prognooside kohaselt on kümne aasta jooksul tööjõuresursside juurdekasv tunduvalt väiksem rahvamajanduses järjest kasvavast vajadusest täiendavate töökäte järele. Selline olukord on tingitud eelkõige sellest, et viimastel aastatel on elanikkonna live mõnevõrra langenud, mistõttu on vähenenud ka tööjõuresursside loomulik juurdekasv. Teiseks on see tingitud asjaolust, et iga aastaga suureneb töötamisealiste noorte arv, kes jätkavad õpinguid keskkõrgkoolides.

Sellega seoses on ühiskondlike suhete praegusel arenguetapil väga tähtis täiendavate tööjõuresursside kaastõmbamine ühiskondlikku tootmisse. Selliste ressurssidena võidakse ära kasutada pensioniikka jõudnud töötajaid, invaliide, kodustöötajaid ja kodanikke, kes mõnesugustel põhjustel on eemale jäänud ühiskondlikult kasulikust tööst.¹

Paljud neist soovivad jätkata tööd, kuid endastmõistetavalt tahaksid nad seda teha neile sobivates ja nende tervislikule seisundile vastavates tingimustes. Juba NLKP XXIV

---

¹ NLKP XXV kongressi materjale. Tln., 1976, lk. 245.

kongressil märkis seltsimees L. I. Brežnev, et on vaja luua tingimused selleks, et pensionärid, invaliidid ja kodusel ma-
japidamises töötajad võiksid jätkata neile jõukohast tege-
vust ühiskondliku tootmise või elanikkonna teenindamise sa-
ris.²

Liiduvabariikides, kus elanikkonna iive on madal, on pen-
sionikka jõudnud töötajate osavõtt ühiskonnakasulikust tööst
tunduvalt suurem kui vabariikides, kus elanikkonna iive on
suhteliselt kõrge.

Eesti NSV kuulub madala iibega liiduvabariikide hulka,
mistõttu meil on eriti aktuaalne tööjõuressursside kõigi või-
malike allikate ratsionaalne kasutamine rahvamajanduse kaad-
riga kindlustamisel.

Töötavate vanaduspensionäride arv on viimase kahekümne
aasta jooksul oluliselt muutunud. Riiklike pensionide seadu-
se kehtestamisega 1. juulil 1956. a. tõusis tunduvalt tööta-
jate pensionilise kindlustatuse tase, mistõttu pensionikka
jõudnud töötajad ei olnud enam materiaalselt huvitatud töö
jätkamisest. Materiaalne huvitatus langes aga eriti veel see-
tõttu, et uue seadusega piirati tunduvalt töötavatele pen-
sionäridele vanaduspensioni väljamaksmist, mis seati sõltu-
vusse töötasu suurusest. Kui töötav pensionär sai töötasu üle
100 rubla kuus, siis talle vanaduspensioni ei makstud, kui
töötasu oli väiksem, siis maksti vanaduspensioni arvel välja
ainult 15 rubla kuus. Pensionäridele, kellele pension oli
määratud soodustatud tingimustel, maksti välja 50 % pensio-
nist.³

Kõige selle tulemusena vähenes järsult ühiskondlikust
tootmisest osavõtvate vanaduspensionäride arv. 1956. a. töö-
tas NSV Liidus ligemale 60 % vanaduspensionäridest, 1962. aastal
aga pisut üle 9 %.⁴

Seoses tööjõu üha suureneva nappusega hakati 60-ndate

---

² L. B r e ž n e v . NIKP Keskkomitee aruanne Nõukogu-
de Liidu Kommunistliku Partei XXIV kongressil. Tln., 1971,
lk. 89.

³ NSV Liidu Ministrite Nõukogu 4. augusti 1956. a. mää-
rusega kinnitatud "Riiklike pensionide määramise ja välja-
maksamise korra määrustik", p. 171.

⁴ Трудовые ресурсы. Формирование и использование. Под
ред. Е. В. Касимовского. М., 1975, с. 198.

aastate algul jälle huvi tundma pensionäride osatähtsuse tõstmise vastu ühiskondlikus tootmises. Töötavatele vanaduspensionäridele tehti pensionide väljamaksmisel mõningaid soodustusi, kuigi algul vaid piiratud ulatuses (näiteks neile, kes jätkasid töötamist põllumajanduses).

NSV Liidu Ministrite Nõukogu 26. veebruari 1964. a. määrusega⁵ laiendati tunduvalt töötavate vanaduspensionäride ringi, kellele hakati pensioni välja maksuma soodustatud tingimustel. Kõige soodsamad tingimused kehtestati eakatele töötajatele pensioni väljamaksmisel rahvamajandusharudes, kus kaadrivajadus oli kõige teravam. Vastavalt kaadriga kindlustatuse vajalikkusele hakati töötavatele pensionäridele välja maksuma 50, 75 või 100 % neile määratud pensionist.⁶ Kuigi soodustatud korras pensioni väljamakamine ei hõlmanud mitte kõiki töötavaid pensionäre, tõi see endaga kaasa rahvamajanduses töötava pensioniealise elanikkonna osatähtsuse edasise tõusu.

31. detsembril 1969. a. võttis NSV Liidu Ministrite Nõukogu vastu määruse "Töövõimeliste vanaduspensionäride materiaalse huvitatuse edasise suurendamise abinõude kohta töötamise jätkamiseks pärast pensioni määramist".⁷

Selle määrusega laiendati veelgi töötavate pensionäride ringi, kellele pension makstakse välja soodustatud tingimustel, kasutades sel teel materiaalse huvitatuse printsiibi järjest ulatuslikumat rakendamist vanaduspensionäride kaasa-tõmbamisel ühiskondlikku tootmisse. NSV Liidu Ministrite Nõukogu 31. detsembri 1969. a. määrusega ettenähtud riiklike vanaduspensionide väljamaksmise kord kehtestati aastateks 1970-1975. Kuid 1975. a. lõpul pikendati selle kehtivust 1976.

---

⁵ ЦП СССР 1964, № 3, ст. 17.

⁶ Eesti NSV Ministrite Nõukogu 18. märtsi 1964. a. määrus "Pensionäride materiaalse huvitatuse tõstmise kohta tootmises töötamiseks". - ENSV MKK, 1964, nr. 11, art. 41.

⁷ ЦП СССР 1970, № 2, ст. 13; vt. ka Eesti NSV Ministrite Nõukogu 26. jaanuari 1970. a. määrus "Töövõimeliste vanaduspensionäride materiaalse huvi edasise suurendamise abinõude kohta töötamise jätkamiseks pärast pensioni määramist". - ENSV ÜVT 1970, nr. 5, art. 39.

aastaks⁸, 1976. a. lõpul 1977. aastaks⁹ ja 1977. a. lõpul 1978. aastaks.¹⁰

Nagu eespool öeldud, vähenes töötavate vanaduspensionäride arv pärast uue pensioniseaduse kehtestamist kirjanduses toodud andmete kohaselt 1956. aastale järgneva 5 aasta jooksul kuuekordselt, aga mõningates tootmisloikudes isegi üheksakordselt.¹¹

Partei ja valitsuse poolt tarvitusele võetud abinõude tulemusena hakkas alates kuuekümmendatest aastatest töötavate pensionäride arv kiiresti kasvama. Ainuüksi viimase kümne aasta jooksul on nende arv enam kui kahekordistunud.

Soodsate töötingimuste loomisega ja mitmesuguste stiimulite efektiivse rakendamisega on osutunud võimalikuks töötavate vanaduspensionäride osatähtsuse tõstmine ühiskondlikus tootmises ja teenindussfääris ka Eesti NSV-s.

Eesti NSV Sotsiaalkindlustuse Ministeeriumi andmetel oli vanaduspensionäride arv 1975. a. üle kolme korra suurem kui 1960. a. Nende osavõtt ühiskondlikust tootmisest ja elanikkonna teenindamisest on eriti aktiveerunud alates 1973. aastast seoses abinõude rakendamisega, mis nähti ette vastavalt NSV Liidu Ministrite Nõukogu 14. septembri 1973. a. määrusele¹² ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu 6. novembri 1973. a. määrusega "Vanaduspensionäride ja invaliidide tööjõu rahvamajanduses kasutamise edasise parandamise abinõude ja sellega seoses täiendavate soodustuste andmise kohta".¹³

Selle määrusega tehti Eesti NSV ministeeriumidele ja keskasutustele ülesandeks rakendada täiendavaid abinõusid töövõimeliste vanaduspensionäride, invaliidide ja koduses

---

⁸ NSV Liidu Ministrite Nõukogu 15. septembri 1975. a. määrus. - СП СССР 1975, № 20, ст. 134.

⁹ NSV Liidu Ministrite Nõukogu 20. detsembri 1976. a. määrus. - СП СССР 1977, № 3, ст. 18. vt. ka Eesti NSV Ministrite Nõukogu 29. detsembri 1976. a. määrus. - ENSV ÜVT 1977, nr. 2, art. 33.

¹⁰ NSV Liidu Ministrite Nõukogu 9. detsembri 1977. a. määrus; vt. ka Eesti NSV Ministrite Nõukogu 19. detsembri 1977. a. määrus. - ENSV ÜVT 1977, nr. 51, art. 654.

¹¹ Вт. В. А. А ч а р к а н , А. Г. С о л о в ь е в. Работавшие пенсионеры. М., 1974, с. 26.

¹² СП СССР 1973, № 21, ст. 116.

¹³ ENSV ÜVT 1973, nr. 52, art. 453.

majapidamises töötavate isikute ulatuslikumaks kaasatõmbamiseks tööle ettevõtetesse, kus nad varem töötasid, rahvatarbekaupade tootmisega seotud ettevõtetesse, samuti kaubandusse ja teenindusse ning ettevõtetesse, kus vanaduspensionärile ja invaliidile on töötamiseks loodud spetsialiseeritud tsehhid ning jaoskonnad.

Eesti NSV Kohaliku Tööstuse Ministeeriumile tehti ülesandeks laiendada rahvakunstimeistrite koondise "Uku" ja rahvatööstusettevõtte "Kodu" tsehhe ning jaoskondi, pöörates erilist tähelepanu nende ettevõtete tegevuse arendamisele rajoonides ja linnades, kus on rohkem mittetöötavaid töövõimelisi vanaduspensionäre ja invaliide. Seejuures kohustati ministeeriumi ulatuslikumalt kasutama töövõimeliste vanaduspensionäride ja invaliidide ühiskondlikku tootmisse kaasatõmbamiseks nende rakendamist mittetäieliku tööpäeva või töönädalaga ning lepingu alusel tööle värbamist kodus töötajatena.

Eesti NSV Ministrite Nõukogu poolt seatud ülesannete täitmiseks oli 6. novembri 1973. a. määrusega ette nähtud ka mitmesugused organisatoorseid laadi abinõud. Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riiklikule Tööjõuressursside Kasutamise Komiteele¹⁴ tehti ülesandeks ühiskondlikus tootmises rakendada, kuid tööle asuda soovivate töövõimeliste vanaduspensionäride ja invaliidide ning teiste isikute koosseisu uurimine ja nende kohta arvestuse pidamine, elanikkonna informeerimine tööjõu vajadusest ettevõtetes ja organisatsioonides, sealhulgas ka elanike informeerimine tööle asumise võimalustest mittetäieliku tööajaga.

Et komitee saaks temale pandud ülesannet täita, selleks kohustati ettevõtete ja organisatsioonide juhatajaid talle teatama vabadest töö- ja ametikohtadest, kus võiks rakendada töövõimelisi vanaduspensionäre ja invaliide. Viimaste kohta peavad arvestust ka sotsiaalkindlustuse organid.

Eesti NSV Ministrite Nõukogu 6. novembri 1973. a. määrusega kavandatud abinõude rakendamise tulemusena suurenes vabariigis tunduvalt vanaduspensionäride rakendatus. Eesti

---

¹⁴ Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 6. septembri 1976. a. seadlusega reorganiseeriti Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riiklikuks Töö Komiteeks. - ENSV ÜVT 1976, nr. 36, art. 338.

NSV Sotsiaalkindlustuse Ministeeriumi 1975. a. andmete järgi töötas Eesti NSV-s kõigist vanaduspensionäridest aasta lõpul 29,4 %. Seejuures töötavate pensionäride protsent vanaduspensionäride arvust on linnades kõrgem kui maal.

1975. a. andmete järgi töötas meil linnades 32,1 % pensionäridest, maal 26,4 %. Kuigi linnades töötavate pensionäride protsent on suhteliselt kõrge, võib siingi täheldada küllalt suuri erinevusi rakendatuse astmes.

Kõige kõrgem oli pensionäride rakendatuse protsent Sillamäel (38,4) ja Kohtla-Järvel (36,8). Üle 31 on rakendatuse protsent ka Tallinnas ja Tartus. Erandina moodustab see aga Narva linna ainult 25 % vanaduspensionäride üldarvust.

1975. a. andmete järgi töötas kõigist vanaduspensionäridest maal ainult 26,4 %. Seejuures kõige kõrgem oli pensionäride rakendatuse protsent Haapsalu rajoonis, kus töötamist jätkas 35,2 % kõigist pensionikka jõudnud töötajatest; kõige madalam aga Kohtla-Järve rajoonis, kus töötamist jätkas ainult 17,7 % vanaduspensionäridest. Madalat rakendatuse protsenti Kohtla-Järve rajoonis võib nähtavasti seletada eelkõige sellega, et selles rajoonis elavatel vanaduspensionäridel on avarad võimalused tööle asumiseks Kohtla-Järve linna, mis on teatavasti väga mitmekülgseks arenenud tööstuskeskus.

On huvitav märkida, et vanaduspensionäridest, kes said pensioni soodustatud tingimustel (nimekirjade nr. 1 ja 2 järgi), jätkas 1975. a. töötamist 48,6 %; neist pensionäridest, kes said pensioni üldistel alustel, jätkas töötamist ainult 28 %. Nähtavasti on see seletatav selkõige asjaoluga, et soodustatud tingimustel saavad vanaduspensionäri töötajad, kes töötavad sellistes tootmisloikudes ja töötingimustes, kus alati on nõudmine töökäte järgi suurem kui pakumine ja kus eriti hinnatakse kvalifitseeritud ja suurte kogemustega töötajaid. Arvestada tuleb ka seda, et soodustatud tingimustega pensionilisel kindlustamisel tekib õigus pensionile tunduvalt varem kui neil, kes saavad vanaduspensionäri üldalustel.

Andmetest nähtub, et vanaduspensionärid jätkavad töötamist kõige arvukamalt just vahetult pärast pensioni määramist. 1975. a. pensionikka jõudnud töötajatest jätkas töötamist 60,4 % (samal ajal vanaduspensionäridest üldse töö-

tas ainult 29,4 %). Seejuures tuleb märkida, et eriti kõrge on nende vanaduspensionäride rakendatuse protsent, kes saavad pensiooni soodustatud tingimustel. 1975. a. jätkas neist töötamist 73,6 % (samal ajal nendest, kellele pension määrati üldistel alustel, jätkasid töötamist 58,6 %).

Pensionäride rakendatus, kes pärast pensiooni määramist on töötanud alla viie aasta, on tunduvalt kõrgem kui nende rakendatus, kee on pärast pensiooni määramist töötanud üle viie aasta. 1975. a. Eesti NSV-s töötanud vanaduspensionäridest oli töötanud pärast pensiooni määramist alla viie aasta 46,7 %, üle viie aasta aga 22,1 %.

Kirjanduses avaldatud andmete järgi oli 1971. a. vanaduspensionäride tööine rakendatus esimese viie aasta jooksul pärast pensiooniikka jõudmist kogu NSV Liidu ulatuses meestel 45 ja naistel 20 %.¹⁵

2. Vanaduspensionäride töölerakendamist mõjutavatest teguritest

Vanaduspensionäride töölerakendamist mõjutavad väga mitmesugused tegurid.

Kõigepealt sõltub pensioniealiste tööise tegevuse jätkamine ühiskondlikus tootmisprotsessis selleks vajalike võimaluste loomisest. On vähe sellest, et rahvamajanduses vajatakse üha rohkem töökäsi, vaid vaja on luua ka tingimused täiendavate tööjõuresursside ratsionaalseks kasutamiseks nii ühiskondlikus tootmises kui ka elanikkonna teenindamise sfääris. Vaatamata partei ja valitsuse poolt korduvalt seatud ülesannetele ei ole meie ettevõtted ja organisatsioonid kaugeltki veel kõiki võimalusi ära kasutanud pensiooniikka jõudnud, kuid töövõime säilitanud töötajatele edasitöötamiseks vajalike võimaluste ja tingimuste loomisel.

Ettevõtete ja organisatsioonide juhtivad töötajad on sageli arvamusel, et vanaduspensionäride tööviljakus võib jääda madalamaks ettevõttes või organisatsioonis saavutatud keskmise tööviljakuse tasemest, et pensioniealised haigestuvad sageli, et nende tööjõu rakendamisega on kohati seo-

---

¹⁵ Г. П. Сергеева, Л. С. Чиждова. Эффективнее использовать трудовые ресурсы. М., 1971, с. 43.

tud mitmesugused täiendavad kulutused töötamiskohtade vastavaks ümberseadistamiseks, aga ka nende materiaalse abistamise, neile toetuste maksmise, sanatooriumi- ja puhkekodu-tuusikute muretsemisega.

Sellised arvamused on siiski ekslikud. Pensioniealiste rakendamine võib endastmõistetavalt kõne alla tulla üksnes siis, kui nad raviasutuse otsuse kohaselt võivad vastaval tegevusalal töötada. Vähenenud töövõimega töötajaid tuleb rakendada ainult sel juhul, kui neile on võimalik anda nende tervislikule seisundile vastavat tööd.

Nagu kogemused näitavad, on töötavate vanaduspensionäride töövõime osutunud sageli kõrgemaks ülejäänud töötajate töövõimele ja seda eelkõige nende kõrgema kvalifikatsiooni, nende suuremate oskuste ja töövõime tõttu.

Ettevõtetes ja organisatsioonides kasutatakse neid sageli juhendajatena ning noore tööliiskaadri kasvatajatena ja väljaõpetajatena.

On muidugi õige, et eakamad inimesed väsivad kiiremini. Kuid ettevõtetes ja organisatsioonides on alati võimalik tööd korraldada nõnda, et mida eakam on tööline, seda lühem oleks tema töötamise aeg. Seadusandlusega on ette nähtud vanaduspensionäride rakendamise võimalus mittetäieliku tööajaga. Pensionärid kasutaksid seda võimalust sageli väga meelega, kuid tavaliselt ei vaevu ettevõtte või organisatsiooni juhtkond tootmist ümber korraldama nõnda, et oleks võimalik töötada mittetäieliku tööajaga. Seega administratsioonil on alati võimalik tööd organiseerida selliselt, et ka pensioniikka jõudnud tööline võiks töötada väga viljakalt.

Kogemused on näidanud, et ei ole õige ka arvamus, nagu haigestuksid pensioniikka jõudnud töötajad sagedamini kui nooremad. Raviasutuste andmeil on asi vastupidine, sest töötaja tervise eest hoolitsemise ja profülaktikaga on saavutatud, et vanaduspensionäride ajutise töövõime vähenemise arv on keskmiselt madalam ülejäänud töötajate ajutise töövõime vähenemise keskmisest.

Kahtlemata on vanaduspensionäride rakendamisega seotud mõningad lisakohustused neile töötamiskohtade vastava seadeldamisega ning neile tasuta sanatooriumi- ja puhkekodutuusikute võimaldamisega. Kuid juba sellega, et nad võtavad osa ühiskonnakasulikust tööst ka pensioniikka jõudes, on nad oma

panusega täielikult õigustanud nende töölerakendamisega seotud kulutusi.

Ei tule unustada, et pensionikka jõudnud töötajad on tavaliselt väga kohusetundlikud ja distsiplineeritud. Nagu kogemused näitavad, ei pane need töötajad peaaegu kunagi toime tööluuse ega riku oma töökohustusi. Psühholoogiliselt on see täiesti mõistetav. Objektiivselt mõjub nende eeskuju aga kasvatavalt ja distsiplineerivalt eriti noorele tööliiskaadrile.

Pensionikka jõudnud töötajad eelistavad tavaliselt ilmama puhkepausi tegemata jätkata tööd samas ettevõttes, asutuses või organisatsioonis, kus nad töötasid kuni pensioni määramiseni. Kuid alati ei osutu see võimalikuks. Seoses vanadusest tingitud töövõime vähenemisega lahkuvad pensionärid tavaliselt töödelt, mis on seotud suure füüsilise või psüühilise pingutusega või kiiresti areneva tehnika käsitlemisega. Seoses pensionile minekuga vahetavad töötajad sageli töökohta ka juhtudel, kui neil avaneb võimalus asuda tööle ettevõttesse, asutusse või organisatsiooni, kus on soodsamad ja nende tervislikule seisundile sobivamad töötingimused.

Vanaduspensionärid vahetavad oma töökohti veel selleks, et asuda tööle võimalikult lähemale oma elukohale.

Praktikas on välja kujunenud, et pensioniealised töötajad jätkavad töötamist rahvamajandusharudes, kus tööoperatsioonide sooritamine ei ole seotud kollektiivse tööritmiga, vaid oleneb põhiliselt töötaja enda suutlikkusest. Sellise tööga on võimalik vanaduspensionäre kindlustada eelkõige elamu-kommunaalmajanduse ning elanikkonna olmelise teenindamise ettevõtetes ja organisatsioonides, samuti kaubanduse, ühiskondliku toitlustamise, varumise ning materiaal-tehnilise varustamise ettevõtetes.

Ulatuslikult on pensioniealised töötajad leidnud rakendamist ka tervishoiuasutustes, riiklike ning kooperatiivsete ja ühiskondlike organisatsioonide juhtimisaparaadis. Küllalt kõrge on pensioniealiste töötajate osatähtsus ka õppe- ja teadusliku uurimistöö asutustes.

Kõige vähem töötab pensioniealisi aga ehituses ja tööstuses, välja arvatud kohaliku tööstuse ettevõtted. Väga harva jätkavad vanaduspensionärid töötamist raudtee- ja auto-transpordis.

Andmete kohaselt jätkavad kõige kauem töötamist arstid, kõige varem lõpetavad pensioniikka jõudnud töötajad oma tööise tegevuse tekstiilitööstuses, mis peegeldub vastavates tööstuskeskustes ka pensionäride rakendatust iseloomustavates andmetes. Näiteks 1975. a. oli Eesti NSV linnades vanaduspensionäridest rakendatud tööle keskmiselt 32 %, sealhulgas aga Narva linnas ainult 25 %. Seletatav on see asjaoluga, et Narva on vabariigi üks suuremaid tekstiilitööstuse keskusi, selles tööstusharus pensioniikka jõudnud töötajad lõpetavad tavaliselt aga peatselt oma tööise tegevuse ja lähevad üle väljateenitud puhkusele.

Pensioniikka jõudnud töötajate osavõtt ühiskonnakasulikust tööst oleneb ka töötaja soost ja tema perekondlikust seisundist.

Eesti NSV-s 1975. a. vanaduspensionäride rakendatust iseloomustavatest andmetest nähtub, et pensioniikka jõudnud naised jätkavad töötamist arvuliselt isegi rohkem kui mehed. Üle 55 aastastest naistest töötab kuni 59-nda eluaastani 47,6 % vanaduspensionäride üldarvust. Samal ajal 60-ndast kuni 64-nda eluaastani töötavate meeste arv ulatub vaid 45,6 protsendini.

On täheldatud, et pensioniikka jõudnud töötajate osavõtt ühiskondlikust tootmisest oleneb ka nende perekondlikust seisundist ja perekonnaliikmete arvust. Võib öelda, et mida väiksem on perekond, seda kiiremini pärast pensioniikka jõudmist jäävad selle perekonna liikmed pensionile. Eriti täheldatakse seda lasteta perekondade puhul.¹⁶

Hoopis teisiti on see perekondades, kus on ülalpeetavaid, eriti lasterikastes perekondades. Sellistes perekondades jätkab reeglina töötamist pärast pensioniikka jõudmist mees, kuna naised tavaliselt lahkuvad töölt, et tegelda koduse majapidamisega ning laste ja abivajavate perekonnaliikmete eest hoolitsemisega.¹⁷

---

¹⁶ В. А. Ачаркан, А. Г. Соловьев. Работавшие пенсионеры. М., 1975, с. 10-11.

¹⁷ Invaliidide töölerakendamise ja neile ettenähtud soodustuste kohta vt. A. V ä n i k v e r . Soodustused pensionäridele ja invaliididele. Tln., 1973, lk. 15 jj.

3. Vanaduspensionäride ja invaliidide tööle rakendamise organisatsioonilised vormid

Enamik pensioniikka jõudnud töötajatest ja invaliididest jätkab töötamist oma senisel töötamiskohal või sama ettevõtte, asutuse või organisatsiooni mõnes teises tsehhis või osakonnas. Jäädes senisele töötamiskohale, jätkavad nad töötamist oma kutsealal, kuid võimalust mööda mõnevõrra kergendatud töötingimustes. Ainult sel juhul, kui senise töö jätkamine ei ole võimalik, võib tulla kõne alla nii eakate kui ka invaliidistunud töötajate ümberkvalifitseerimine ja üleviimine teisele tööle (vt. ENSV TööK § 163).

Tavaliselt on ettevõtetes ja organisatsioonides töötavate vanaduspensionäride osakaal tunduvalt suurem kui töötavate invaliidide osa, kuid vähenenud töövõimega isikute jaoks spetsiaalselt kohandatud tsehhides ning jaoskondades paigutatakse tööle eelkõige invaliidistunud töötajaid.

Vastavalt Eesti NSV Ministrite Nõukogu 28. septembri 1977. a. määrusega kinnitatud "Invaliidide ja vanaduspensionäride eritsehhi (-jaoskonna) ajutisele põhimäärusele" (p. 2) peab eritsehhide (jaoskondade) ehitamine või selleks olemasolevate ruumide kohandamine toimuma kooskõlastatult riikliku sanitaarjärelevalve organitega.¹⁸

Invaliidide ja vanaduspensionäride tööhõive laiendamiseks materiaalses tootmises ja teeninduses kasutatakse järjest suuremas ulatuses kodustöötamist. Kogemustest nähtub, et kodustöötamine on pensionäride ja invaliidide tootmistööle kaasatõmbamise üks perspektiivikamaid vorme, mis võimaldab suurendada ettevõtete tootmismahu ja sortimenti ilma oluliste kapitaalmahutusteta. Kodus töötamine on laialt levinud tootmisharudes, kus kasutatakse põhiliselt käsitsitööd, konstruktsioonilt ning käsitsemise poolest lihtsaid seadmeid ja töövahendeid.

Kodus töötajad on isikud, kes töötlevad oma kodus ettevõtte poolt neile väljaantud materjale ja annavad valmistoodangu üle sellele ettevõttele. Nende suhtes kehtivad tööseadusandluse sätted nende töötingimustest tulenevate eranditega.

---

¹⁸ ENSV ÜVT 1977, nr. 43, art. 522.

Eesti NSV-s on organiseeritud kaks kodus töötamisele rajatud eriettevõtet - "Uku" ja "Kodu". Nende isikuline koosseis koosneb põhiliselt pensionäridest ("Ukus" üle poole ja "Kodus" üle kolmandiku koosseisust).

Kodus töötamise erivormiks on elanikkonna teenindavate ettevõtetega sõlmitud lepingu alusel elanikkonnale mitmesuguste teenuste osutamine (näiteks riiete ja jalatsite remont jms.). Seejuures teenuseid võidakse osutada töökodades, ateljeedes, paviljonides, enda või tellija kodus jne.

Võidakse kasutada ka sellist kodus töötamise vormi, kus töötaja ei ole seotud ühegi ettevõttega. Neil juhtudel töötaja valmistab tooteid turu jaoks või konkreetse tellimuse alusel.¹⁹

Reeglina on vanaduspensionäride ja invaliidide tööviljakus tavalistes tööttingimustes mõnevõrra madalam täistööajaga töötavate tööliste ja teenistujate tööviljakusest. Seetõttu ettevõtte või organisatsiooni juhtkond eelistab töölevõtmisel isikuid, kes ei vaja erilisi tööttingimusi. Kuid viimasel ajal on olukord ka selles osas muutunud. On kehtestatud mitmesuguseid soodustusi ettevõtetele ja organisatsioonidele, kus kasutatakse vanaduspensionäride ja invaliidide tööd selle mitmesugustes vormides.

Eriti ulatuslikke soodustusi on tehtud ettevõtetele (tootmiskoondistele), tsehhidele ja jaoskondadele, mis on loodud selleks, et luua soodsad tingimused vanaduspensionäride ja invaliidide ühiskondlikku tootmisprotsessi kaasatõmbamiseks.

Eesti NSV Ministrite Nõukogu 6. novembri 1973. a. määruses "Vanaduspensionäride ja invaliidide tööjõu rahvamajanduses kasutamise edasise parandamise abinõude ja sellega seoses täiendavate soodustuste andmise kohta" on öeldud, et vanaduspensionäride ja invaliidide tööjõu kasutamiseks ettenähtud ettevõtted (tootmiskoondised), tsehhid ja jaoskonnad (välja arvatud teenindusettevõtted), olenemata nende ettevõtete, tsehhide ja jaoskondade ametkondlikust alluvusest, võivad suunata tootmise laiendamiseks ja täiustamiseks, töötajate materiaalseks ergutamiseks ning sotsiaal-kultuuriliste ja elamistingimuste parandamiseks kasumist - 50 %, kui vane-

---

¹⁹ В. А. А ч а р к а н, А. Г. С о л о в ь е в. Работавшие пенсионеры. М., 1975, с. 35.

duspensionäre ja invaliide on vähemalt 50 % töötajate üldarvust; 35 %, kui neid on 30 - 50 % töötajate üldarvust; 25 %, kui neid on vähem kui 30 % töötajate üldarvust.²⁰

Vastavate ettevõtete (tootmiskoondiste) käsutusse jääv kasum suunatakse uute ettevõtete (tootmiskoondiste), tsehhide ja jaoskondade ehitamiseks ning tegutsevate rekonstrueerimiseks ja laiendamiseks üle kapitaalmahutuste plaani; kaadri ettevalmistamiseks ja ümberkvalifitseerimiseks; elamu-, kultuuri- ja olmeehituseks kuni 15 % kasutamist ning majandusliku stimuleerimise fondide moodustamiseks.

Ettevõtetele (tootmiskoondistele), kes kasutavad peamiselt vanaduspensionäride ja invaliidide tööjõudu, on plaaniliste ja aruandlusnäitajate (tootmiskaht, tööviljakus ja muud) kehtestamise kord kindlaks määratud sellise arvestusega, et need ettevõtted (tootmiskoondised) oleksid majanduslikult huvitatud nimetatud isikute tööjõu ulatuslikumast kasutamisest.

Eesti NSV ministriumidele ja keskasutustele, kelle alluvuses on vanaduspensionäride ja invaliidide tööjõu kasutamiseks ettenähtud ettevõtteid (tootmiskoondisi), on antud õigus kooskõlastatult nende ettevõtetega (tootmiskoondistega) vajaduse korral ümber jaotada vabu vahendeid, mis on jäetud ettevõtte (tootmiskoondise) käsutusse, kasutades neid summaks ainult vanaduspensionäride ja invaliidide tööjõudu kasutavate uute ettevõtete, tsehhide ja jaoskondade ehitamiseks ning tegutsevate rekonstrueerimiseks ja laiendamiseks.²¹

Eesti NSV ministriumidele ja keskasutustele ning linnade ja rajoonide täitevkomiteedele on pandud kohustus tagada vanaduspensionäride ja invaliidide tööjõu kasutamiseks ettenähtud ettevõtete (tootmiskoondiste), tsehhide ja jaoskondade ehitamiseks, tegutsevate rekonstrueerimiseks ning laiendamiseks määratud vahendite täielik kasutamine ja nende tööde materiaal-tehniline varustamine.²²

Eesti NSV-s on kohaliku Tööstuse Ministriumile tehtud ülesandeks laiendada rahvakunstimeistrite koondise "Uku" ja rahvatöõndusettevõtte "Kodu" tsehhe ning jaoskondi, pöörates erilist tähelepanu nende ettevõtete tegevuse arendamisele

²⁰ ENSV ÜVT 1973, nr. 52, art. 453.

²¹ ENSV Ministrite Nõukogu 6. novembri 1973. a. määrus, p. 6.

²² Sealsamas, p. 7.

rajoonides ja linnades, kus on rohkem mittetöötavaid töövõimelisi vanaduspensionäre ja invaliide.

4. Töötavate vanaduspensionäride ja invaliidide töörežiim

Vanaduspensionäride ja invaliidide võime võtta osa tööprotsessist sõltub väga olulisel määral töötingimustest. Et vanema vanusegrupi töötajad võiksid töötada efektiivselt ja kestvalt, on töö organiseerimisel tarvis arvestada nende vanusest tulenevaid iseärasusi.²³ Seoses vanusega töövõimelise töötaja kvalifikatsioon ei lange, kuid arvestades, et nad väsivad kiiremini, on vaja mõnevõrra piirata nende töömahtu ja kehtestada nende eale vastav tööritm.

Tavaliselt on nende suhtes kõige sobivam kohaldada normaalsest tööajast lühemat tööaega. Sel eesmärgil on osutunud otstarbekohaseks nende töötamine mittetäieliku tööajaga. ENSV TööK § 56 kohaselt on invaliidide rakendamine ületunnitööle, tööle puhkepäevadel või öösel keelatud. See on lubatud ainult nende nõusolekul ja tingimusel, kui see pole arsti otsusega talle vastunäidustatud.

Mittetäieliku tööajaga töötajate rakendamine võimaldab ettevõttel kiiresti luua reserve kaadri komplekteerimisel tekkinud ajutiste raskuste ületamiseks. Eriline tähtsus on mittetäieliku tööajaga töötamisel mittetootvates, eelkõige teenindavates ettevõtetes, kuna see võimaldab elanikkonda teenindada normaalselt ka tipptundidel.²⁴

Eriline töörežiim on ette nähtud invaliididele ja vanaduspensionäridele, kes töötavad eritsehides ja -jaoskondades.

Põhimääruse kohaselt eritsehides ja -jaoskondades töötavate I ja II grupi invaliidide tööpäeva pikkus on kuus tundi (36 tundi nädalas), kui arstliku tööekspertiisi komisjoni töösoovitusega ei ole ette nähtud lühemat tööaega. Kol-

---

²³ В. А. А ч а р к а н , А. Г. С о л о в ь е в . Работание пенсионеры. М., 1975, с. 49.

²⁴

В. А ч а р к а н . Стимулирование занятости пенсионеров по старости. - "Социалистический труд" 1972, № 4 с.139.

manda grupi invaliidide tööpäeva (töönädala) pikkus määratakse kindlaks ATEK-i töösoovituses.²⁵

Eritsehhides (-jaoskondades) 6-tunnise tööpäevaga töötavatele invaliididele on kehtestatud töö- ja puhkeaeg, mille kohaselt tuleb neile anda 1-tunnine vaheaeg pärast 3-tunnist töötamist, aga peale selle veel kaks 15-minutilist vaheaega - esimene 1,5-tunnise ja teine 4,5-tunnise töötamise järel.

Vajaduse korral võidakse töötavatele invaliididele ja vanaduspensionäridele kohaldada ka teistsugust tööaja režiimi. Seejuures ettepanekud puhkevaheaegade pikkuse kohta esitab tervishoiupunkt ja kinnitab administratsioon kooskõlastatult ametiühingu vabriku-, tehase- või kohaliku komiteega.

Eritsehhides (-jaoskondades) põhimäärusega ettenähtud puhkevaheaegade liitmine ei ole lubatud.

I ja II grupi invaliidide võib nendes tsehhides ja jaoskondades tööle rakendada ainult päevases vahetuses, III grupi invaliidide ka öhtuses vahetuses, kui see ei ole vastuolus ATEK-i töösoovitusega.

Töötavatele invaliididele ja vanaduspensionäridele on seadusandlusega ette nähtud soodustusi ka iga-aastase puhkuse ja palgata lisapuhkuse andmisel. Eritsehhides (-jaoskondades) töötavatele I ja II grupi invaliididele võimaldatakse iga-aastane puhkus kestusega 24 tööpäeva, III grupi invaliididele 18 tööpäeva (põhimäärus p. 14).

Eesti NSV Ministrite Nõukogu 6. novembri 1973. a. määruse kohaselt (p. 9) antakse ka kodus töötavatele I ja II grupi invaliididele iga-aastast puhkust 18 tööpäeva.

Ettevõtetes (tootmiskoondistes), tsehhides ja jaoskondades, mis on ette nähtud invaliidide ja vanaduspensionäride tööjõu kasutamiseks, võidakse vanaduspensionäridele ning I ja II grupi invaliididele anda nende soovil palgata puhkust kestusega kuni 2 kuud.

Ettevõtete ja organisatsioonide juhtidele on antud õigus kooskõlastatult ametiühingukomiteedega:

---

²⁵ Eesti NSV Ministrite Nõukogu 28. septembri 1977. a. määrusega kinnitatud "Invaliidide ja vanaduspensionäride eritsehhi (-jaoskonna) ajutine põhimäärus", p. 10. - ENSV ÜVT 1977, nr. 43, art. 522.

a) vähendada seoses töövõime langusega III grupi invaliididel ja vanaduspensionäridel, kes töötavad ettevõtetes (tootmiskoondistes), tehkhides ja jaoskondades, mis on ette nähtud nende isikute tööjõu kasutamiseks, töönorme mitte rohkem kui 10 %, I ja II grupi invaliididel aga 20 %;

b) kehtestada kodus töötavate III grupi invaliidide töönormid ja -hinded samal tasemel, mis on ette nähtud tehhis töötavatele III grupi invaliididele;

c) tasustada kodus töötavate I ja II grupi invaliidide tööd tehhis töötavate I ja II grupi invaliididele kehtestatud hinnete kohaselt.²⁶

5. Töötavate vanaduspensionäride ja invaliidide õiguslik seisund

Töötavate vanaduspensionäride ja invaliidide õigusliku seisundit iseloomustab nende töösuhetest tulenevate õiguste ja kohustuste teostamist tagavate õiguslike garantiide tugevdamine.

Töösuhete lõpetamine seoses töötaja pensionile minekuga või invaliidistumisega, tagasipöördumine tööle endisesse või uude ettevõttesse või organisatsiooni, elukutse vahetamine ja seoses sellega tema ümberkvalifitseerimine on seotud mõningate iseärasustega.

NSV Liidu uue konstitutsiooni järgi on igal Nõukogude kodanikul õigus tööle. Selle õiguse realiseerimine ei ole seatud sõltuvusse töötaja vanusest või tema tervislikust seisundist. Igal pensionäril ja igal invaliidil on õigus saada tööd vastavalt kutsealale, oma võimetele ja kvalifikatsioonile, arvestades tema enda ja ühiskonna huve (NSV Liidus konstitutsiooni § 40).

Nõukogude ühiskonnas kehtib kohustus töötada, kuid mitte kõigi, vaid ainult töövõimeliste kodanike suhtes. Seega vanaduspensionäridel ja invaliididel on õigus saada garanteeritud tööd, kuid nad ei ole kohustatud töötama.

Tööseadusandluse eeskirjad, mis reguleerivad tööliste ja teenistujate töölevõtmise, teisele tööle üleviimise ning

---

²⁶ ENSV ÜVT 1973, nr. 52, art. 453, p. 5.

töölepingu lõpetamise korda, laienevad ka vanaduspensionäridele ja invaliididele.

Seega on ka nende suhtes keelatud töölevõtmisest põhjendamatu äraütlemine. Ükski ettevõtte, asutus või organisatsiooni juht ei tohi kedagi jätta tööle võtmata ainult seepärast, et ta on pensionär. Invaliidide töölevõtmisel on administratsioon kohustatud arvestama ATEK-i töösoovitusi.

ENSV TööK § 27 kohaselt võib administratsioon nõuda töötajalt tööd, mille tegemiseks ta tööle oli võetud. Üleviimine teisele tööle on üldjuhul lubatud ainult töötaja nõusolekul.

Eritsehhi (-jaoskonna) ajutise põhimääruse kohaselt võib invaliidi üleviimine teisele tööle administratsiooni algatusel toimuda kooskõlastatult tervishoiupunkti ja ametiühingu vabriku-, tehase- või kohaliku komiteega või ATEK-i ettekirjutusel (p. 16).

ENSV TööK § 163 järgi on ettevõtte, asutuse või organisatsiooni administratsioon vastavalt arsti otsusele kohustatud tööliste või teenistuja tema nõusolekul üle viima kergemale tööle kas ajutiselt või määramata ajaks. See kehtib nii invaliidide kui ka vanaduspensionäride kohta. Seejuures invaliidid viiakse üle ATEK-i otsuse alusel, vanaduspensionärid aga AKK otsuse alusel.

Eespool nimetatud juhtudel kooskõlastatakse üleviimine ametiühingu vabriku-, tehase- või kohaliku komiteega ning vormistatakse administratsiooni käskkirjaga. Kui tuberkuloosi või kutsehaiguse haigestunud töötajale tasutakse vähem, kui senisel töö- või ametikohal, siis makstakse haigustoetust haiguslehe alusel kogu teisel tööl oleku aja eest, kuid mitte kauem kui 2 kuud arvestusega, et see koos uuel tööl saadava palgaga ei ületaks keskmist palka tema endisel tööl (ENSV TööK § 164 lg. 2).

Tööliste ja teenistujatele, kes on ajutiselt üle viidud vähemtasutavale tööle töövigastuse või tööga seonduva muu tervisekahjustuse tõttu, makstakse endise palga ja uuel töökohal saadava palga vahe kuni töövõime püsiva kaotuse või invaliidsuse kindlakstegemiseni (ENSV TööK § 164, lg. 3).

Vanaduspensioni määramine ei või olla töötaja vallandamise aluseks. Pensionäridega töösuhte lõpetamine toimub samasugustel alustel nagu teiste tööliste ja teenistujate-

ga. Administratsioon võib peale muude põhjuste lõpetada töötajaga töölepingu ka juhul, kui tööline või teenistuja osutub mittevastavaks oma ametikohale või tehtavale tööle tervisliku seisundi tõttu (ENSV TööK § 37 p. 2).

Eriolukord on kujunenud invaliidide vallandamisel TööK § 37 p. 2 alusel. Kolmas invaliidsusgrupp omistatakse koos vastava töösoovitusega. Teine invaliidsusgrupp omistatakse isikutele, kes on kaotanud täielikult oma töövõime, mistõttu neile tavaliselt ei anta ka töösoovitusi. Seega II invaliidsusgrupi omistamine võib olla töötaja vallandamise aluseks, kui töötaja oma tervisliku seisundi tõttu ei suuda enam nõutaval viisil oma töökohustusi täita. Sellistel juhtudel ei ole võimalik ka töötaja üleviimine teisele tööle.

I invaliidsusgrupp omistatakse isikule, kes täielikult on kaotanud töövõime ja vajavad pidevat hooldamist. Nende töölerakendamine, samuti ka II grupi invaliidide töötamine on võimalik selleks spetsiaalselt loodud tingimustes.

Administratsioon ei või töötajat vallandada ajutise töövõimetuse ajal, välja arvatud juhud, kui ajutine töövõimetus on kestnud üle nelja kuu või kui NSV Liidu seadusandlusega ei ole kehtestatud töö- või ametikoha säilitamise pikemat tähtaega. Kui töövõimekaotus on seotud töövigastuse või kutsahaigusega, siis tuleb töö- või ametikoht säilitada töövõime taastumiseni või invaliidsuse kindlaksmääramiseni (ENSV TööK § 37 p. 5).

Töötajate arvu või koosseisude koondamisel on administratsioonil õigus tööle jätta töötajaid, kellel on kõrgem kvalifikatsioon ja töövõime. Kui töötajad on nende näitajate poolest võrdsed, siis tuleb tööle allesjätmise mõttes eelistada töötajaid, kes on selles ettevõttes kannatada saanud töövigastuse või kutsahaiguse läbi, sõjainvaliide, samuti töötajaid, kellel on antud ettevõttes pikaajaline pidev tööstaaz.

Tööliste ja teenistujatele, kes on töölepingu lõpetanud omal soovil seoses invaliidsuse- või vanaduspensionileminekuga, vallandustoetust ei maksta. See on ka täiesti endastmõistetav: makstakse ju vallandustoetust selleks, et töötajal oleks võimalik leida endale võimalikult sobiv uus töö- või ametikoht. Töölepingu lõpetamise alusest ei olene õigus pensionile ega selle suurus.²⁷

²⁷ vt. В. А. Ачаркан, А. Г. Соловьев. Работавшие пенсионеры. М., 1975, с. 48-49.

ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ВОПРОСЫ ПРИВЛЕЧЕНИЯ К ТРУДУ ПЕНСИОНЕРОВ ПО СТАРОСТИ

И. М я л л

Р е з ю м е

В Отчетном докладе ЦК КПСС XXV съезду партии подчеркнуто, что успешное решение многообразных экономических задач десятой пятилетки зависит в основном от быстрого роста производительности труда, от резкого повышения эффективности всего общественного производства. Но наряду с этим имеет важное значение точное выявление всех имеющихся в стране трудовых ресурсов, их привлечение в общественное производство и рациональное использование. В обстановке острого дефицита рабочей силы значительную роль играет и привлечение к труду пенсионеров по старости и инвалидов.

В работе анализируются правовые вопросы занятости в общественном производстве пенсионеров по старости, рассматриваются факторы этой занятости и проблемы материального стимулирования.

Особо важное значение при привлечении пенсионеров по старости и инвалидов к труду в Эстонской ССР имеет проведение в жизнь мероприятий, предусмотренных постановлением Совета Министров ЭССР от 6 ноября 1973 г. В работе анализируются данные, характеризующие результаты применения соответствующих мероприятий в Эстонской ССР.

Далее автор рассматривает организационные формы привлечения в общественное производство пенсионеров по старости и инвалидов, при этом обращая внимание на анализ "Временного положения о специальном цехе /производственном участке/ для инвалидов и пенсионеров по старости", утвержденное постановлением Совета Министров Эстонской ССР от 28 октября 1977 г.

На основе действующего законодательства и практики применения этого законодательства в работе делаются некоторые выводы, которые могут быть основанием при совершенствовании организационных форм привлечения пенсионеров и инвалидов к труду и дальнейшем улучшении их условий труда.